Beiting på jordbruksarealer ute av drift

NORSØK FAGINFO 3/2019 VOL4 Norsk senter for økologisk landbruk

Ildri Kristine Bergslid – NORSØK
rose.bergslid@norsok.no

I ***forbindelse med prosjektet «Bedre og økt beiting i Møre og Romsdal» (2016 -2018) har NORSØK blant annet arbeidet med ulike utfordringer knyttet til den økende andelen jordbruksarealer ute av drift.***

Her ser vi nærmere på en av flere metoder for å få nedlagte jordbruksarealer i bruk til beiting. Denne faginfoen er utarbeidet i samarbeid med næring og kommunal landbruksforvaltning i tre kommuner i Møre og Romsdal, og er den siste i en serie på fire faginfoer og en rapport fra dette delprosjektet.

Ubrukte fôrressurser

Tørkesommeren 2018 resulterte i fôrmangel for mange, dette til tross for at om lag 9% av landets ***fulldyrka*** jordbruksarealer – 800 000 daa – sannsynligvis ikke er i bruk[1]. I tillegg har vi svært store ubrukte fôrressurser på innmarksbeiter og i utmarka som forringes og gror igjen på grunn av manglende beiting. Gjengroing av jordbruksarealer kombinert med økt forbruk av kraftfôr er negativt for blant annet kulturlandskapet og biologisk mangfold. Det er også uheldig for norsk landbruk og norske drøvtyggere sitt renommé.

Da Stortingsmelding «Endring og utvikling» Meld. St. 11 (2016 – 2017) ble behandlet i Næringskomiteen ble det presisert at **arealressursene er den viktigste ressursen i jordbruket**, og at reell økt selvforsyningsgrad er avhengig av at økt matproduksjon skal skje med grunnlag i norske ressurser[2]. I følge Jordlovens §8[3] skal alt jordbruksareal drives. Dersom eieren selv ikke ønsker å drive jorda kan driveplikta oppfylles ved at det skrives avtale om bortleie for minst 10 år av gangen. Med litt tilrettelegging kan mange jordbruksarealer bli verdifulle bidrag i drifta til mange husdyrbønder. Dette kommer fram blant annet i publikasjonene «Økonomi i saueholdet ved tilgang på ekstra innmarksbeite» (2017) og «Økonomi ved å ta i bruk jordbruksarealer ute av drift» (2018).

[1] https://nibio.no/nyheter/pa-sporet-av-foret?locationfilter=true

[2] https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2016-2017/inns-201617-251s/?m=4

[3] https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1995-05-12-23/KAPITTEL_3#KAPITTEL_3

Snart er det bare restene av det gamle gjerdet som avslører at dette området engang ble brukt til beiting.

Utfordringer for ny drift

I møte med bønder i Møre og Romsdal beskrives en rekke utfordringer som sannsynligvis er gjenkjennbare i store deler av landets husdyrdistrikt:

Organisering

- I satsingsområder opplever mange at det ikke er tilgang på jord. All jord er i drift, og det kan i enkelte områder oppstå «jordkonflikter» mellom bønder. I andre områder, hvor det er få eller ingen bønder igjen, er problemet motsatt. Der er det lite eller ingen etterspørsel etter jord. Det kan bl.a. skyldes lange avstander eller at jordstykkene oppfattes som lite rasjonelle for dagens traktorer og redskaper. Dersom jordstykkene har en viss størrelse øker viljen til å kjøre lenger.

- Grunneierne kan være en utfordring for bønder som kan tenke seg å drive ledig jord. I enkelte områder av en kommune kan det være mange små, nedlagte gårder. Dersom bonden får tilgang til flere av disse gårdene, og det kan settes opp et gjerde på tvers av eiendomsgrenser, kan det være lønnsomt å investere i gjerding og annen tilrettelegging for beitebruk. Mange bønder opplever at en eller flere av grunneierne motsetter seg dette fordi de ikke ønsker beitedyr, fjerning av gamle gjerder o.l. Slike holdninger ødelegger for organisering av et rasjonelt beiteområde, og endskapen blir at hele området blir stående ubrukt. Yngve Rekdal i NIBIO skriver om viktigheten av å ta vare på de gårdsnære beitearealene[4]. I tillegg til å være en verdifull fôrressurs er disse arealene viktig for å opprettholde biologisk mangfold og kulturlandskapet i bygda. I likhet med bøndene presiserer Rekdal at det ligger store utfordringer i å holde vedlike disse arealene i områder hvor landbruket er i tilbakegang, og at det må organiseres rasjonelle enheter på tvers av eiendommsgrenser.

- En annen utfordring med noen grunneiere er manglende vilje til å skrive leiekontrakt på 10 år. Dersom bonden ønsker å søke tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL-midler) for å sette i stand et område er det et krav om leiekontrakt for å få tilskudd. Siden istandsetting og gjerding av delvis gjengrodd areal til beiting er kostbart og arbeidskrevende vil manglede kontrakt som regel føre til at prosjektet skrinlegges.

Ekstensivering

- I mange områder brukes fulldyrka jord til ekstensiv beiting. Der hvor bønder har behov for tilleggsjord skaper det frustrasjon at fulldyrka jord brukes svært ekstensivt. Bøndene mener kommunen bør stille strengere krav til drift, men kommunen har ingen myndighet til det. Dette problemet ble spesielt tydelig under tørkesommeren 2018. Under jordbruksforhandlingene 2018 økte staten arealgrensene for tilskuddsberettiget grovfôrareal til husdyr. Det gir rom for en ytterligere ekstensivering av drifta.

[4] https://www.yumpu.com/no/document/view/19748731/ta-vare-pa-dei-gardsnaere-beiteareala-skog-og-landskap

- Bruk av innmark til beiting henger igjen sammen med manglende vedlikehold av utmarksgjerdene. Det er lite fristende å sende dyra i utmarka når deler av gjerdet mangler og dyra trekker ned i bygda. Grunneierne som har slutta med dyrehold er ofte lite motiverte til å holde gjerdene i hevd. Dette fører til at mange dyr som kunne beita i utmarka ender opp med å gå på verdifull innmark. Det er utfordrende at gjerdeplikta ikke overholdes, og at kommunen ikke har myndighet til å følge opp denne plikta. Enkeltbønder har ikke kapasitet til å løse gjerdeproblematikken alene. Der hvor beitebrukerne er organisert kan tilskudd til sperregjerde gjennom «Organisert beitebruk» være et godt alternativ. Utfordringen kan være grunneiere som motsetter seg prosjektet. Da må jordskifteretten kobles inn for å løse saken.

Storfe på utmark i Innerdalen i Sunndal kommune

Oppfølging av driveplikta

- Bøndene er engasjert i driveplikta, og manglende oppfølging av den. I flere kommuner har bøndene vært engasjert i dette over lang tid, og de har ved ulike anledninger ytret ønske om at dette arbeidet må prioriteres. Dette har ført til at Bondelaget og Bonde- og Småbrukarlaget i Møre og Romsdal har skrevet et informasjonsbrev om driveplikta, som ble sendt ut til alle kommunene v/ordførere, jordbrukssjefer og postmottak i 2018. I tillegg ble brevet sendt til alle lokallaga i begge organisasjonene i fylket.

Utdrag fra utsendt brev høsten 2018:
Bondelaget og Bonde- og Småbrukarlaget i Møre og Romsdal vil oppfordre kommunene og lokale bondelag og bonde- og småbrukarlag til å engasjere seg i dette viktige arbeidet. Forslag til en mulig strategi kan være:

- ✓ *Lokale bondelag inviterer seg sjøl/inviteres på besøk til ordfører og landbruksansvarlige i kommunen og diskuterer saken. Hvordan er situasjonen i vår kommune, hva kan gjøres o.l.*
- ✓ *Det skrives sak til politisk utvalg om at dette arbeidet skal prioriteres.*
- ✓ *Lokal presse inviteres til å lage en sak om problematikken. Sosiale medier brukes til å informere om at det vil bli økt fokus på driveplikta framover.*
- ✓ *Det sendes ut brev til grunneiere som ikke driver jorda si sjøl, og som ikke har levert inn 10-årig skriftlig avtale.*
- ✓ *Brevet til grunneierne følges opp av kommunen.*

For at landbruket – en av de viktigste næringene i Møre og Romsdal – skal fortsette å utvikle seg er det nødvendig med en felles innsats for at gode jordleieavtaler kommer på plass.

Langsiktighet

I Møre og Romsdal har blant annet kommunene Sunndal, Midsund og Sykkylven satt oppfølging av driveplikta på dagsordenen, og et omfattende arbeid er gjennomført i disse tre kommunene for å få grunneiere som ikke selv driver jorda si til å skrive langsiktige leiekontrakter på minimum 10 år. I publikasjonen «Jord ute av drift og driveplikta», 2018 presenteres fremgangsmåten som er brukt i Midsund og Sykkylven kommune, og erfaringer derifra kan brukes av andre som skal i gang med lignende type arbeid.

Beiting på jordbruksarealer ute av drift - mulig fremgangsmåte

Det kan være mange ulike måter å jobbe på for å få ny bruk av ledige jordbruksarealerer. Det som foreslås her kan være et alternativ.

1. Kartlegging av ledig jordbruksareal

Et stort hinder for god planlegging og tilrettelegging for beiting av jordbruksarealer ute av drift har vært mangel på kartfesting. Hvor ligger jordbruksarealene som ingen driver? Tørkesommeren 2018 var en påminnelse om at vi trenger en oversikt over ledige jordbruksarealer. Som det første fylket i landet har Fylkesmannen i Sogn og Fjordane utviklet et kart over areal ute av drift som lokal landbruksforvaltning kan bruke til å koble sammen aktive bønder og ledige arealer[5]. NIBIO Kart og Statistikk arbeider med å lage et tilsvarende tilbud for hele landet. På bakgrunn av ajourførte arealressurskart og de nyeste søknadene om produksjonstilskudd kan det utarbeides årlig statistikk/kart over jordbruksareal det ikke søkes produksjonstilskudd for. En slik tjeneste, sammen med lokalkunnskap, vil være svært nyttig for arbeidet med å tilrettelegge for ny bruk av ledige jordbruksarealer i kommunene [6].

Fylkesmannen i Møre og Romsdal tilbyr kommunene kart som viser andel areal som er gått ut av drift på bygdenivå i et gitt tidsrom. Koblet sammen med lokalkunnskap kan det være et godt hjelpemiddel. Kartet til høyre viser hvordan areal i drift har endret seg i ulike bygder i Averøy kommune for perioden 2007 – 2016. Areal i drift (hentet fra søknad om produksjonstilskudd) er redusert med 2 019 daa i perioden. Kartet gir et godt bilde på hvilke områder som krever ekstra oppmerksomhet, men for planlegging av f.eks. større, sammenhengende beiteområder vil det være en stor fordel å få oversikten fordelt på gårds- og bruksnummer.

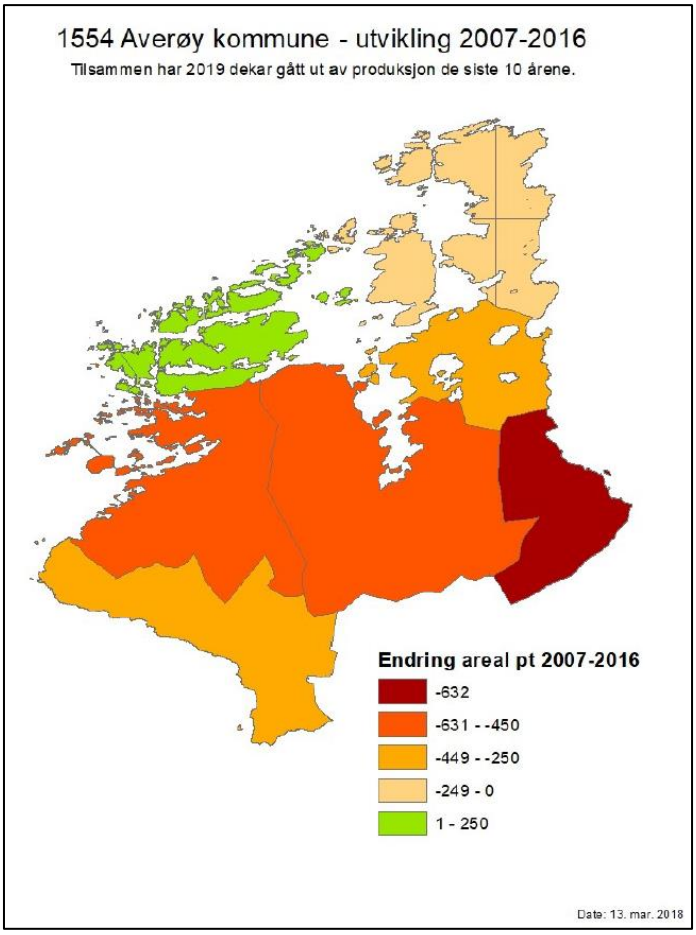

2. Kontakt med grunneiere med ledige arealer

Når oversikten over ledige arealressurser (gnr./bnr.) blir tilgjengelig, kan kommunen kontakte eierne av disse arealene og opplyse om driveplikta. Enten må de drive jorda si sjøl, eller inngå en avtale på 10 år med en bonde om å drive jorda. Dersom grunneier viser velvilje og fleksibilitet når det kommer til drift (gjerding, beitedyr, gjødsling, traktorkjøring m.m.) vil sannsynligvis mange klare å finne en bonde som er villig til å drive arealet.

3. Jordleiebørs

Det er viktig at bønder har tilgang til en oversikt over hvor det finnes ledig jordbruksareal. Mange bønder har naturlig nok best oversikt over dette i sitt eget nærområde. I dette arbeidet er kommunen sentral. Sykkylven kommune har hatt gode erfaringer med å sende ut en oversikt over ledig areal til bønder som søker om produksjonstilskudd. Det har gitt overraskende stor

[5] https://www.fylkesmannen.no/Sogn-og-Fjordane/Landbruk-og-mat/Jordbruk/utviklar-nye-kart-med-leigejord-og-areal-ute-av-drift/

[6] https://www.nibio.no/nyheter/pa-sporet-av-foret?locationfilter=true

respons, også for marginale områder. I en jordleiebørs kan ledig areal og bønder med behov for tilleggsjord registreres. Dersom enkelte grunneiere sliter med å finne noen til å drive jorda si kan kommunen være behjelpelig med å koble grunneiere og aktuelle bønder.

4. Innsats for større sammenhengende beiteområder

For bønder som skal legge ned arbeid i å ta i bruk nedlagte/delvis gjengrodde jordbruksarealer er størrelsen på arealet viktig. Små, enkeltstående skifter vil for mange bønder være uinteressante fordi dyra raskt må flyttes videre til et nytt område. Det vil føre til mye ekstraarbeid i ei allerede travel tid. For å gjøre arbeidsmengden med beitedrifta overkommelig er det en fordel at dyra kan gå i det samme området over en lengre periode. Når kart over ledig jordbruksareal blir tilgjengelig blir det mulig å se om det finnes enkeltområder som kan slås sammen – på tvers av eiendomsgrenser – til et større beiteområde slik at området blir mer attraktivt å ta i bruk. Som nevnt i avsnittet «Organisering» er det viktig å ta vare på de gårdsnære beiteområdene. For å få til dette kan det være nødvendig at kommunen bistår med å organisere og planlegge arbeidet opp mot de ulike grunneierne.

Jordbruksareal før og etter det er tatt i bruk til beiting med kviger på Hjelset i Molde kommune

5. Behov for å prioritere?

Dersom det skal gis SMIL-midler eller andre midler til istandsetting/gjerding av arealene kan det bli behov for å prioritere. SMIL – midlene er begrensa, og pengene skal fordeles på mange gode tiltak. Istandsetting og tilrettelegging for beiting er kostbart, og for mange kommuner vil det ikke være plass til mer en ett prosjekt i året. Er det noen arealer det haster mer med å få tatt i bruk? Har noen av områdene stort fôrpotensial som bør utnyttes? Er det bønder som mangler beiteområder og som derfor bør prioriteres?

Kilder

«Økonomi i saueholdet ved tilgang på ekstra innmarksbeite» (2017)
http://orgprints.org/31375/1/BeiteRessurs%20Rapport%204%202017.pdf

Publikasjoner fra dette delprosjektet:

Jordbruksarealer ute av drift og ubrukte utmarksbeiter (2017). NORSØK Faginfo 1/2017
http://orgprints.org/31096/1/NORS%C3%98K%20INFO%201%20-%20%202017%20Jordbruksarealer%20ute%20av%20drift%20og%20ubrukte%20utmarksbeiter.pdf

Jord ute av drift og driveplikta (2018). NORSØK Faginfo 1/2018
http://orgprints.org/33718/1/NORS%C3%98K%20FAGINFO%201%202018%20Jord%20ute%20av%20drift%20og%20driveplikta.pdf

Økonomi ved å ta i bruk jordbruksarealer ute av drift (2018). NORSØK Faginfo 8/2018
http://orgprints.org/34218/1/Faginfo%208-2018%20%C3%98konomi%20ved%20%C3%A5%20ta%20i%20bruk%20jordbruksarealer%20ute%20av%20drift.pdf

Grøvdalen sambeite – en vurdering av beitekapasiteten. NORSØK Rapport 10/2017
http://orgprints.org/32476/1/NORS%C3%98K%20-%20Rapport%20Gr%C3%B8vdalen%20sambeite.pdf

Beiting på jordbruksarealer ute av drift

3| 2019

NORSØK FAGINFO

Ansvarlig redaktør: Turid Strøm
Forfatter: Ildri Kristine Bergslid – NORSØK
Fotograf alle bilder: Ildri Kristine Bergslid
978-82-8202-081-7

www.norsok.no